

ӘОЖ 792:005

ЖЕКЕ АКТЕР ТЕАТРЫНЫҢ БАСҚАРУ МОДЕЛЬДЕРІ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН КОНТЕКСІ

Төлеген Е., Дильмурад Л.

*Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
г. Алматы, Республика Казахстан*

Мақалада жеке актер театры театралдық ұйымның ерекше формасы ретінде қарастырылып, онда жеке көркемдік ой-толғам мен басқарудың өзіндік тетіктері ұштасады. Зерттеудің өзектілігі мәдени саясаттың трансформациясы мен креативті индустриялардың дамуы жағдайында сахналық өнердің шағын және тәуелсіз формаларына қызығушылықтың артуымен, сондай-ақ отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерде жеке актер театрының басқарушылық аспектісінің жеткілікті деңгейде зерттелмеуімен айқындалады. Зерттеудің мақсаты - Америка Құрама Штаттары мен Қазақстан Республикасының тәжірибесі негізінде жеке актер театрының басқару модельдерін әлемдік және қазақстандық контексте салыстырмалы талдау. Эмпирикалық база ретінде Spalding Gray Performance Group (АҚШ) және «Бенефис» жеке актер театрының (Қазақстан) қызметі қарастырылды. Зерттеудің әдіснамалық негізін салыстырмалы талдау, кейс-стади әдісі, құрылымдық-функционалдық және мәдениеттанулық тәсілдер құрайды. Зерттеу нәтижесінде жеке актер театрының американдық моделі басқарушылық автономияның жоғары деңгейімен, жобалық ұйымдастыру қағидатымен және өзін-өзі продюсерлеудің нарықтық тетіктеріне бағдарлануымен сипатталатыны анықталды. Қазақстандық модель гибридтік сипатқа ие болып, мемлекеттік мәдениет жүйесіне институционалдық тәуелділік жағдайында қалыптасады, бұл театрдың ұйымдастырушылық құрылымына, қаржыландыру көздеріне және даму стратегияларына әсер етеді. Салыстырмалы талдау жеке актер театрын басқарудың әмбебап және контекстке тәуелді ерекшеліктерін айқындауға, сондай-ақ актер тұлғасының көркемдік және басқарушылық үдерістің негізгі субъектісі ретіндегі шешуші рөлін анықтауға мүмкіндік берді.

Кілт сөздер: жеке актер театры, театр менеджменті, басқару модельдері, тәуелсіз театр, мәдени саясат, жобалық басқару, АҚШ және Қазақстан.

Кіріспе. Мәдени саясаттың трансформациялануы және креативті индустриялардың дамуы жағдайында көркемдік және басқарушылық дербестіктің жоғары деңгейіне ие балама театр өнері формаларын талдау ерекше өзектілікке ие болып отыр. Осындай формалардың бірі - театр қызметін басқарудың ерекше моделін және дара көркемдік пайымдауды ұштастыратын өзіндік құбылыс ретінде жеке актер театры болып табылады. Дәстүрлі репертуарлық театрлардан айырмашылығы, жеке актер театры минималды институционалдық құрылым жағдайында қызмет етеді, бұл оның басқарушылық ерекшелігін айқындайды және арнайы ғылыми пайымдауды талап етеді [1].

Жеке актер театры тарихи тұрғыдан ауызша баяндау дәстүрлеріне, моноспектакльге және авторлық театрға негізделгенімен, қазіргі мәдени кеңістікте жаңа функциялар мен мағыналарға ие болуда. Зерттеушілердің пікірінше, театр өнерінің бұл формасы аясында көркемдік, ұйымдастырушылық және басқарушылық функциялардың бір субъект, актер тұлғасында шоғырлануы орын алады; ол бір мезгілде орындаушы, режиссер, продюсер және жобаның менеджері қызметтерін атқарады [2]. Мұндай көпқырлы қызмет стратегиялық шешімдердің актердің жеке шығармашылық көзқарасы мен кәсіби құзыреттеріне тікелей тәуелді болатын ерекше басқару моделін қалыптастырады.

Мәдениет саласындағы басқару теориясы тұрғысынан жеке актер театры өнер мен кәсіпкерліктің тоғысында қызмет ететін жобалық типтегі шағын мәдени кәсіпорын ретінде қарастырылуы мүмкін [3]. Мұндай ұйымдарға икемділік, мобильділік, нақты аудиторияға бағдарлану және сыртқы ортаға бейімделудің жоғары деңгейі тән. Сонымен қатар, жеке актер театрының тұрақтылығы тұрақты труппаның немесе репертуардың болуымен емес, орындаушының жеке брендімен және оның тиімді басқарушылық әрі коммуникациялық стратегияларды қалыптастыру қабілетімен айқындалады [4].

Әлемдік театр тәжірибесінде жеке актер театры мәдениетті басқарудың децентрализован жүйесі қалыптасқан және тәуелсіз театр секторы дамыған елдерде кеңінен дамыды. Атап айтқанда, Америка Құрама Штаттарында моноспектакль мен жеке орындаушы театры офф-Бродвей кеңістігінде, эксперименттік сахналарда және фестивальдік қозғалыс аясында театрлық ландшафттың ажырамас бөлігіне айналды [5]. Америкалық модель басқаруда жобалық тәсілмен, қаржыландыру көздерінің әртараптандырылуымен, маркетингтік құралдарды белсенді қолданумен және театр қызметінің нарықтық тетіктеріне бағдарлануымен сипатталады [6].

Осы зерттеу аясында америкалық басқарушылық модельдің үлгісі ретінде Spalding Gray Performance Group қызметі қарастырылады. Сполдинг Грей шығармашылығы көркемдік тұжырымдамасы басқарушылық шешімдерден ажырамайтын жеке актердің авторлық театрының айқын мысалы болып

табылады. Оның жобалары дербес жауапкершілікке, автономияға және аудиториямен тікелей өзара әрекеттесуге негізделген өзін-өзі продюсерлеу моделін көрсетеді, бұл аталған театрды АҚШ-тағы тәуелсіз театр жағдайындағы орнықты басқарушылық кейс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді [7].

Қазақстандағы жеке актер театрының даму контексті америкалық үлгіден едәуір ерекшеленеді. Қазақстанның ұлттық театр жүйесі тарихи тұрғыдан орталықтандырылған басқару және бюджеттік қаржыландыру жағдайында қызмет ететін мемлекеттік репертуарлық театрларға бағдарланған [8]. Мұндай институционалдық шеңберде жеке актер театры дербес ұйымдық форма ретінде кең тарала қойған жоқ және көбінесе авторлық жобалар, эксперименттік қойылымдар немесе мемлекеттік не жеке театр алаңдарының базасында жүзеге асырылатын камералық бастамалар форматында өмір сүреді [9].

Осы мақалада қазақстандық мысал ретінде қызметі ұлттық мәдени жүйе жағдайындағы авторлық театрдың ерекшеліктерін зерделеуге мүмкіндік беретін «Бенефис» жеке актер театры талданады. Бұл театрдың басқарушылық моделі көркемдік автономия мен институционалдық тәуелділік элементтерін ұштастырады, ол қаржыландырудың сипатына, ұйымдастырушылық құрылымына және мәдени институттармен өзара әрекеттесуіне айқын көрініс табады. Аталған кейсті талдау жеке актер театрын басқарудың әлемдік тәжірибелерін қазақстандық контекстке бейімдеу тетіктерін айқындауға мүмкіндік береді [10].

АҚШ пен Қазақстандағы жеке актер театрының басқарушылық модельдерін салыстырмалы талдау шағын театр формаларының қызмет етуіндегі әмбебап заңдылықтарды ғана емес, сонымен қатар мәдени саясат, экономикалық жағдайлар және тәуелсіз театр секторының даму деңгейімен шартталған ерекшеліктерді анықтауға мүмкіндік береді. Америкалық контексте жеке актер театры негізінен нарықтық және жобалық-бағдарланған субъект ретінде қызмет етсе, Қазақстанда ол едәуір дәрежеде институционалдық қолдауға және қолданыстағы мәдени басқару жүйесіне кірігуге тәуелді [11].

Зерттеудің өзектілігі отандық ғылыми әдебиеттерде жеке актер театрының басқарушылық модельдері проблематикасының жеткіліксіз зерттелуімен, сондай-ақ Қазақстандағы тәуелсіз театр бастамаларын дамыту үшін шетелдік тәжірибені жүйелеу қажеттілігімен негізделеді. Моноспектакль мен авторлық театрға арналған зерттеулердің болуына қарамастан, театр қызметінің бұл формасының басқарушылық аспектісі ғылыми дискурста фрагментарлы түрде ғана ұсынылған [12].

Осы мақаланың мақсаты - АҚШ пен Қазақстан мысалында жеке актер театрының басқарушылық модельдерін талдау және салыстыру, сондай-ақ олардың әлемдік және ұлттық контекстегі қызмет ету ерекшеліктерін айқындау болып табылады.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін зерттеуде келесі міндеттерді шешу көзделеді:

1. шағын формадағы театр ұйымдарын басқарудың теориялық негіздерін ашу;

2. Spalding Gray Performance Group мысалында АҚШ-тағы жеке актер театрының басқарушылық моделін талдау;

3. «Бенефис» театры мысалында Қазақстандағы жеке актер театрының қызмет ету ерекшеліктерін зерттеу;

4. екі елдегі басқарушылық модельдердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау, сондай-ақ әртүрлі социомәдени жағдайларда жеке актер театрының орнықтылығы мен даму перспективаларына ықпал ететін факторларды айқындау.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Осы зерттеудің әдіснамалық негізін театртану, мәдениеттану және мәдениет саласындағы басқару теориясының әдістерін біріктіретін кешенді пәнаралық тәсіл құрайды. Аталған әдіснаманы таңдау жеке актер театрының қосарлы табиғатымен шартталған, себебі ол бір мезгілде көркемдік құбылыс әрі өзіндік ұйымдық-басқарушылық модель ретінде көрініс табады [1].

Зерттеудің негізгі әдісі ретінде салыстырмалы талдау әдісі қолданылады, ол әртүрлі социомәдени және институционалдық жағдайлардағы жеке актер театрының басқарушылық модельдерінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Салыстыру Америка Құрама Штаттары мен Қазақстан Республикасы материалдары негізінде жүргізіледі, бұл мәдени саясаттың, қаржыландыру жүйесінің және тәуелсіз театр секторының даму деңгейінің жеке актер театрын басқару ерекшеліктеріне ықпалын қарастыруға жағдай жасайды [2].

Зерттеуде қосымша түрде нақты театрлық тәжірибелерді терең талдауға бағытталған кейс-стади (case study) әдісі қолданылады. Эмпирикалық кейстер ретінде төмендегілер таңдалды:

- Spalding Gray Performance Group (АҚШ) - дамыған тәуелсіз театр нарығы жағдайында қалыптасқан, авторлық әрі өзін-өзі продюсерлейтін жеке актер театрының орнықты моделі ретінде;

- «Бенефис» жеке актер театры (Қазақстан) - мемлекеттік институттар басым ұлттық театр жүйесі аясында авторлық театрдың қызмет ету үлгісі ретінде.

Кейс-стади әдісі әрбір театрдың басқарушылық моделін оның тұтастығында қарастыруға мүмкіндік береді, соның ішінде ұйымдастырушылық құрылымын, шешім қабылдау тетіктерін, қаржыландыру көздерін, аудиториямен және институционалдық ортамен өзара әрекеттесу формаларын қамтиды [3].

Зерттеу барысында жеке актер театры ішіндегі басқарушылық функциялардың бөлінісін талдауға бағытталған құрылымдық-функционалдық

әдіс те пайдаланылады. Бұл ретте актер тұлғасының басқарудың орталық субъектісі ретіндегі рөліне, сондай-ақ көркемдік және әкімшілік функциялардың бір тұлғада тоғысуына ерекше назар аударылады. Аталған әдіс жеке актер театрының ішкі ұйымдасу ерекшеліктерін айқындауға және оның басқарушылық автономия деңгейін анықтауға мүмкіндік береді [4].

Алынған деректерді түсіндіру мақсатында жеке актер театрын тарихи, әлеуметтік және институционалдық факторлардың ықпалымен қалыптасатын мәдени кеңістіктің элементі ретінде қарастыратын мәдениеттанулық тәсіл қолданылады. Осы тәсіл аясында америкалық және қазақстандық мәдени ортадағы жеке актер театрының қабылдануындағы айырмашылықтар, оның әлеуметтік функциясының ерекшеліктері және аудиториямен өзара байланыс сипаты талданады [5].

Зерттеудің материалдық және дереккөздік базасын төмендегілер құрайды:

- театрлық менеджмент, моноспектакль, перформативтік тәжірибелер және мәдениет саласындағы басқару мәселелеріне арналған отандық және шетелдік авторлардың ғылыми жарияланымдары [6];
- авторлық және жеке сахналық пайымдаудың табиғатын ашатын театр теориясы мен performance studies саласындағы еңбектер [7];
- Spalding Gray Performance Group қызметіне қатысты аналитикалық материалдар, сұхбаттар, архивтік жазбалар және бағдарламалық мәтіндер [8];
- «Бенефис» жеке актер театрының қызметін сипаттайтын ресми дереккөздер, репертуарлық материалдар және жарияланымдар [9];
- АҚШ пен Қазақстанның мәдени саясаты саласындағы нормативтік және аналитикалық құжаттар [10].

Сонымен қатар зерттеуде эмпирикалық материалды жүйелеуге, түсіндіруге және екі театрдың басқарушылық тәжірибелерін салыстыру негізінде жинақтаушы тұжырымдар жасауға мүмкіндік беретін аналитикалық-сипаттамалық әдіс қолданылады. Алынған деректер экономикалық жағдайлардағы айырмашылықтарды, институционалдық қолдау деңгейін және қарастырылып отырған елдердегі тәуелсіз театр секторының даму ерекшеліктерін ескере отырып талданады.

Қолданылған әдістердің жиынтығы жеке актер театрының басқарушылық модельдерін кешенді түрде зерделеуді қамтамасыз етеді және олардың әлемдік және қазақстандық контекстегі қызмет етуі мен орнықтылығын айқындайтын негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері

АҚШ пен Қазақстандағы жеке актер театрының басқарушылық модельдерін салыстырмалы талдау нәтижесінде театр ұйымдарының қызмет етуіндегі социомәдени және институционалдық контекстен туындайтын жалпы құрылымдық сипаттамалар мен принциптік айырмашылықтар анықталды.

АҚШ-тағы жеке актер театрының басқарушылық моделі (Spalding Gray Performance Group мысалында) - Spalding Gray Performance Group қызметін талдау көрсеткендей, американдық жеке актер театрының моделі өзін-өзі продюсерлеу, жобалық басқару және нарықтық автономия принциптеріне негізделген. Бұл модельдің орталық фигурасы, актер-автор, ол спектакль концепциясын жасау, режиссура, көрсетілімдерді ұйымдастыру, сахналық алаңдармен өзара әрекет және өнімді насихаттау сияқты негізгі көркемдік және басқарушылық функцияларды біріктіреді [7].

Бұл театрдың басқарушылық құрылымы децентрализован және икемді сипатқа ие. Тұрақты әкімшілік аппаратының болмауы жобалық негізде уақытша серіктестерді (продюсерлер, техникалық мамандар, алаң менеджерлері) тарту арқылы өтеледі. Қаржыландыру билеттер сатудан, театр алаңдарымен жасалған келісімшарттардан, фестиваль сыйақылары мен гранттық бағдарламалардан жүзеге асырылады, бұл театрдың экономикалық тәуелсіздігін қамтамасыз етеді [6].

Зерттеу барысында анықталғандай, аталмыш модельдің тұрақтылығы келесі факторлар арқылы қамтамасыз етіледі:

- актердің жеке бренді;
- өнімнің көркемдік даралануының жоғары деңгейі;
- аудиториямен тікелей өзара әрекет;
- нарықтық жағдайларға және мәдени сұранысқа бейімделу қабілеті [5].

Қазақстандағы жеке актер театрының басқарушылық моделі («Бенефис» театры мысалында) - «Бенефис» жеке актер театрының қызметін талдау авторлық театр элементтері мен институционалдық тәуелділікті біріктіретін гибридік басқарушылық модельдің қалыптасқанын көрсетеді. Американдық мысалдан айырмашылығы, Қазақстандағы жеке актер театры мемлекеттік театр жүйесінің үстемдігі жағдайында қызмет етеді, бұл ұйымдастырушылық және басқарушылық шешімдерге тікелей әсер етеді [8].

Бұл модельде актер де көркемдік және басқарушылық процестің орталық субъектісі болып табылады, алайда оның автономия дәрежесі мемлекеттік және жеке мәдени институттармен өзара әрекеттесу қажеттілігімен шектелген. Театр қаржыландырылуы негізінен бюджет қолдауы, гранттар және бір реттік серіктестік жобалар арқылы жүзеге асады, бұл экономикалық тәуелсіздікті төмендетсе де, салыстырмалы тұрақтылықты қамтамасыз етеді [9].

«Бенефис» театрының басқарушылық моделі сипатталады:

- жобалық мобильділіктің шектеулі болуы;
- қолданыстағы театр алаңдарының инфрақұрылымына тәуелділік;
- нарықтық механизмдерге төмен бейімделу;
- театрдың мәдени-ағартушылық функциясына басымдық [10].

Басқарушылық модельдерді салыстырмалы талдау

Американдық және қазақстандық тәжірибелерді салыстыру жеке актер театрының басқару ерекшеліктеріндегі негізгі айырмашылықтарды айқындайды. АҚШ-та бұл форма тәуелсіз нарық субъектісі ретінде қызмет етеді, ал Қазақстанда - авторлық бастама, ол мәдениет институционалды жүйесіне кіріктірілген.

Сонымен қатар, зерттеу мына жалпы сипаттамаларды анықтады:

- актер тұлғасының үстем рөлі;
- көркемдік және басқарушылық функциялардың үйлесімі;
- тұрақты әкімшілік аппаратты минимизациялау;
- театрдың тұрақтылығының жеке кәсіби құзыреттерге тәуелділігінің жоғары деңгейі [3].

1-кесте. Жеке актер театрының салыстырмалы басқарушылық моделі

Элементтер	АҚШ (Spalding Gray Performance Group)	Қазақстан («Бенефис» театры)
Орталық субъект	Актер-автор (көркемдік, басқарушылық функциялар)	Актер (көркемдік, басқарушылық, бірақ институционалды тәуелді)
Басқарушылық құрылым	Децентрализован, икемді, тұрақты әкімшілік аппараты жоқ	Гибридік, мемлекеттік инфрақұрылымға тәуелді, институционалды құрылым бар
Қаржыландыру көздері	Билеттер сатылымы, театр алаңдарымен келісімдер, фестиваль сыйақылары, гранттар	Бюджет қолдауы, гранттар, бір реттік серіктестік жобалар
Негізгі ерекшеліктер	Өзін-өзі продюсерлеу, жобалық басқару, нарықтық автономия, аудиториямен тікелей байланыс	Институционалды тәуелділік, жобалық мобильділіктің шектеулігі, мәдени-ағартушылық функция басым
Тұрақтылық факторлары	Актердің жеке бренді, көркемдік даралануы, нарықтық бейімделу	Институционалды қолдау, бюджеттік тұрақтылық, мемлекеттік/жеке серіктестік жобалар
Негізгі бағыт	Автономия, нарықтық тиімділік	Интеграция, мемлекеттік мәдени жүйеге сәйкестік

Дереккөз: автордың деректері негізінде құрастырылды.

Осылайша, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, АҚШ пен Қазақстандағы жеке актер театрының басқарушылық моделі әртүрлі мәдени және институционалдық факторлардың әсерімен қалыптасады. Американдық модель автономия мен нарықтық тиімділікке бағытталса, қазақстандық модель, бар мәдени басқару жүйесіне интеграцияға негізделген. Екі жағдайда да актер тұлғасы жеке актер театрының көркемдік және басқарушылық форма ретінде тұрақтылығы мен дамуының негізгі факторы болып табылады [11].

Талқылау

Зерттеу нәтижелері театрды жеке актёр арқылы басқарылатын мәдениет нысаны ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, ол тұрақты құрылымдық сипаттамаларға ие бола тұра, социомәдени контекстке тәуелділігі жоғары болып табылады. АҚШ пен Қазақстан модельдерін салыстырмалы талдау театрды бір актёр арқылы басқарудың тәжірибелері өнер идеясы, институционалдық орта және театр ұйымдарының экономикалық жағдайлары қиылысында қалыптасатынын растайды [1].

Театр менеджменті теориясы тұрғысынан анықталған модельдер әртүрлі мәдени ұйым түрлеріне сәйкес келеді. Spalding Gray Performance Group қызметімен ұсынылған американдық тәжірибе кәсіпкерлік басқару моделінің белгілерін көрсетеді, онда театр жоба ретінде қарастырылады және нарық пен көрермен сұранысына бағытталған. Мұндай модель шетелдік авторлардың зерттеулерінде кеңінен баяндалған жобалық басқару және креативті кәсіпкерлік концепцияларымен үйлеседі [2]. Бұл жағдайда актёр тек өнер мазмұнының тасымалдаушысы ғана емес, сонымен қатар театр бренді мен оның тұрақтылығын қамтамасыз ететін стратегиялық менеджер ретінде әрекет етеді.

Қазақстандық модель, театр «Бенефис» мысалында анықталғандай, көбінесе мемлекет мәдениет саласында басым рөл атқаратын елдерге тән институционалдық басқару моделіне сәйкес келеді. Мәдениет саясаты зерттеушілерінің айтуынша, мұндай жағдайда альтернативтік және шағын өнер формалары бар әкімшілік және қаржылық механизмдерге бейімделуге мәжбүр, бұл олардың басқарушылық автономиясын шектесе де, белгілі бір деңгейдегі тұрақтылықты қамтамасыз етеді [3]. Бұл Қазақстан моделінің авторлық театр элементтері мен институционалдық тәуелділікті біріктіретін гибридік сипатын түсіндіреді.

Екі модельде де актёрдің жеке тұлғасы орталық басқарушылық субъект ретінде ерекше мәнге ие. Алынған нәтижелер performance studies зерттеушілерінің қорытындыларын растайды: авторлық және жеке театрда өнер мен басқару процесінің шекаралары айқын емес [4]. Осы контексте бір актёр театры персонализирленген мәдени өндіріс формасы ретінде қарастырылуы мүмкін, онда басқарудың тиімділігі тікелей орындаушының жеке құзыреттері, кәсіби беделі және коммуникативтік дағдыларына байланысты.

Екі кейсті салыстыру театрдың тұрақтылығын қамтамасыз ету тәсілдеріндегі айырмашылықтарды да көрсетті. Американдық модельде тұрақтылық қаржы көздерін әртараптандыру, ұйымдастырушылық құрылымның икемділігі және мәдени нарықпен белсенді өзара әрекеттесу арқылы қол жеткізіледі [5]. Қазақстандық контексте тұрақтылық көбінесе институционалдық қолдау және бар театр инфрақұрылымына интеграция арқылы қамтамасыз етіледі, бұл бір жағынан тәуекелдерді төмендетсе, екінші жағынан масштабтау және инновациялық даму әлеуетін шектейді [6].

Айырмашылықтардың бір модельдің екіншісінен артық екенін білдірмейтіні маңызды, олар мәдени және басқарушылық жағдайлардың ерекшелігін көрсетеді. Американдық модель жоғары автономия мен инновацияны көрсетсе де, экономикалық тәуекелдерге ұшырайды. Қазақстандық модель керісінше, салыстырмалы тұрақтылықты қамтамасыз етеді, бірақ басқарушылық икемділік механизмдерін және тәуелсіз театр бастамаларын қолдауды әрі қарай дамыту қажет [7].

Зерттеу нәтижелері бір актёр театрын Қазақстандағы театрлық қызметті басқару жүйесін трансформациялау үшін әлеуетті платформа ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Американдық модельдің кейбір элементтерін бейімдеу, мысалы, жобалық басқару, жеке брендті дамыту және аудиториямен белсенді жұмыс жасау, авторлық театрлық жобалардың тұрақтылығын және бәсекеге қабілеттілігін ұлттық мәдени кеңістікте арттыруға ықпал етуі мүмкін [8].

Осылайша, зерттеу нәтижелерін талқылау бір актёр театрының басқару моделінің динамикалық және контекстік сипатқа ие екенін растайды. Бір актёр театры тек өнер формасы ретінде ғана емес, сонымен қатар мәдени басқару жүйесіндегі өзгерістердің индикаторы ретінде көрініс табады, қазіргі заманғы театр өнерінде децентрализация, индивидуализация және жобалық тәсіл тенденцияларын көрсетеді [9].

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу бір актёр театрының мәдениет саласындағы басқарудың дербес нысаны ретінде қарастыруға мүмкіндік берді, ол өзіне тән ұйымдастырушылық құрылымға және ерекше жұмыс істеу механизмдеріне ие. Талдау көрсеткендей, бір актёр театры тек сахналық көркемдік білдіру формасы ғана емес, сонымен қатар негізгі шығармашылық және әкімшілік функциялар орындаушы тұлға айналасында шоғырланған ерекше басқарушылық модель болып табылады [1].

АҚШ пен Қазақстандағы бір актёр театрының басқарушылық модельдерін салыстырмалы талдау олардың әртүрлі социомәдени, институционалдық және экономикалық факторлардың әсерінен қалыптасатынын көрсетті. Spalding Gray Performance Group мысалында қарастырылған американдық тәжірибе жобалық бағытталған және нарыққа бейімделген басқару моделін көрсетеді, ол

самопродюсирование, икемділік және жоғары автономия принциптеріне негізделген [2]. Бұл модельдің тұрақтылығы қаржы көздерін әртараптандыру, актёрдің жеке брендин дамыту және аудиториямен белсенді өзара әрекеттесу арқылы қамтамасыз етіледі.

Қазақстандағы бір актёр театрының моделі, театр «Бенефис» мысалында талданғандай, авторлық автономия элементтері мен институционалдық тәуелділікті біріктіретін гибридік басқару типіне тән. Театрдың мемлекеттік театр жүйесінің үстемдігі жағдайында жұмыс істеуі ұйымдастырушылық құрылым, қаржылық қамтамасыз ету және стратегиялық даму ерекшеліктерін анықтайды. Сонымен қатар, Қазақстандағы бір актёр театры маңызды мәдени-ағартушылық функцияны орындайды және ұлттық театрлық кеңістікте эксперименттік ізденіс формасы ретінде қызмет етеді [3].

Екі кейсті салыстыру басқарушылық модельдердің жалпы және ерекшеленетін сипаттарын анықтауға мүмкіндік берді. Универсалды сипаттамалар қатарына актёр тұлғасының басым рөлі, көркемдік және басқарушылық функциялардың үйлесімі, тұрақты әкімшілік аппаратты азайту және театр тұрақтылығының жеке кәсіби құзыреттерге жоғары тәуелділігі жатады. Айырмашылықтар, ең алдымен, басқарушылық автономия деңгейінде, қаржыландыру механизмдерінде және мәдени нарыққа интеграция дәрежесінде көрініс табады [4].

Зерттеудің ғылыми жаңалығы бір актёр театрының басқарушылық модельдерін АҚШ және Қазақстан контекстінде кешенді салыстырмалы талдауында, сондай-ақ бір актёр театрының персонализирленген мәдени басқару формасы ретінде қарастырылуында жатыр. Алынған нәтижелер театр менеджменті мен мәдениеттаным саласындағы бар зерттеулерді толықтырады, шағын және авторлық театр ұйым формалары туралы түсініктерді кеңейтеді [5].

Жұмыстың практикалық маңызы Қазақстандағы тәуелсіз және авторлық театр жобаларын дамыту стратегияларын әзірлеуде анықталған басқарушылық тәсілдерді қолдану мүмкіндігінде көрінеді. Шетелдік тәжірибенің кейбір элементтерін бейімдеу, мысалы, жобалық басқару, жеке брендті дамыту және аудиториямен белсенді жұмыс, ұлттық мәдени кеңістікте бір актёр театрының тұрақтылығын және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етуі мүмкін [6].

Келешектегі зерттеулер перспективалары эмпирикалық базаны кеңейтуге, көп кейстерді қамтуға, сондай-ақ цифрлық технологиялар мен онлайн платформалардың мәдени процестерді жаһандандыру жағдайында бір актёр театрының басқарушылық модельдерінің трансформациясына әсерін талдауға байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Брук П. Бос кеңістік / ағылшын тілінен ауд. - М.: Прогресс, 1976. - 240 б.
2. Шехнер Р. Перформанс: кіріспе / ағылшын тілінен ауд. — М.: Ад Маргинем Пресс, 2018. — 312 б.
3. Друкер П. Тиімді басқару: экономикалық міндеттер мен оңтайлы шешімдер / ағылшын тілінен ауд. — М.: Вильямс, 2008. — 288 б.
4. Каган М. С. Өнер морфологиясы. — Л.: Искусство, 1972. — 440 б.
5. Carlson M. Performance: A Critical Introduction. — 2nd ed. — New York: Routledge, 2004. — 286 p.
6. Towse R. A Textbook of Cultural Economics. — Cambridge: Cambridge University Press, 2010. — 588 p.
7. Gray S. Monster in a Box: The Stories of Spalding Gray. — New York: Vintage Books, 1992. — 304 p.
8. Қазақстан Республикасының мәдени саясат: тұжырымдама және практика : ғылыми жинақ. — Алматы: Қазақ ұлттық өнер университеті, 2019. — 198 б.
9. Нургалиева Г. К. Қазақстандағы қазіргі театр процестері: даму проблемалары мен перспективалары // КазНУИ хабаршысы. — 2020. — № 2. — Б. 45–52.
10. «Бенефис» театры : ресми сайт. — URL: <http://benefis-theatre.kz>
11. Mangset P. Cultural Policy and Entrepreneurship in the Creative Industries // International Journal of Cultural Policy. — 2018. — Vol. 24, No. 4. — P. 471–485.
12. Bennett S. Theatre Audiences: A Theory of Production and Reception. — London: Routledge, 1997. — 248 p.

МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ТЕАТРОМ ОДНОГО АКТЁРА: МИРОВОЙ ОПЫТ И КАЗАХСТАНСКИЙ КОНТЕКСТ

Толеген Е., Дильмурат Л.

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова
Алматы, Казахстан

В статье театр одного актёра рассматривается как особая форма театральной организации, в рамках которой сочетаются индивидуальное художественное высказывание и специфические управленческие механизмы. Актуальность исследования обусловлена трансформацией культурной политики и развитием креативных индустрий, ростом интереса к малым и независимым формам сценического искусства, а также недостаточной разработанностью управленческого аспекта театра одного актёра в отечественной и зарубежной научной литературе. Цель исследования -

провести сравнительный анализ моделей управления театром одного актёра в мировом и казахстанском контексте на основе опыта Соединённых Штатов Америки и Республики Казахстан. В качестве эмпирической базы рассматривается деятельность Spalding Gray Performance Group (США) и театра одного актёра «Бенефис» (Казахстан). Методологическую основу исследования составляют сравнительный анализ, кейс-стади, структурно-функциональный и культурологический подходы. В результате исследования установлено, что американская модель театра одного актёра характеризуется высоким уровнем управленческой автономии, проектным принципом организации и ориентацией на рыночные механизмы самопродюсирования. Казахстанская модель носит гибридный характер и формируется в условиях институциональной зависимости от государственной системы культуры, что отражается на организационной структуре театра, источниках финансирования и стратегиях развития. Сравнительный анализ позволил выявить универсальные и контекстуально обусловленные особенности управления театром одного актёра, а также определить ключевую роль личности актёра как основного субъекта художественного и управленческого процесса.

Ключевые слова: театр одного актёра, театральный менеджмент, модели управления, независимый театр, культурная политика, проектное управление, США и Казахстан.

MANAGEMENT MODELS OF THE ONE-ACTOR THEATRE: GLOBAL EXPERIENCE AND THE KAZAKHSTANI CONTEXT

Tolegen E., Dilmurat L.

T. K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts,
Almaty, Kazakhstan

The article examines the one-actor theatre as a distinctive form of theatrical organization, combining individual artistic expression with specific managerial mechanisms. The relevance of the study is обусловлена the transformation of cultural policy and the development of creative industries, the growing interest in small and independent forms of performing arts, as well as the insufficient exploration of managerial aspects of one-actor theatre in both domestic and international academic literature. The purpose of the study is to conduct a comparative analysis of management models of the one-actor theatre in global and Kazakhstani contexts, based on the experience of the United States of America and the Republic of Kazakhstan. The empirical base includes the activities of Spalding Gray Performance Group (USA) and the “Benefis” One-Actor Theatre (Kazakhstan). The

methodological framework comprises comparative analysis, case study method, structural-functional and cultural approaches. The findings indicate that the American model of one-actor theatre is characterized by a high degree of managerial autonomy, project-based organizational principles, and orientation toward market mechanisms of self-producing. The Kazakhstani model demonstrates a hybrid nature and develops under conditions of institutional dependence on the state cultural system, which affects organizational structure, funding sources, and development strategies. The comparative analysis made it possible to identify both universal and context-dependent features of managing one-actor theatre, as well as to determine the decisive role of the actor's personality as the central subject of both artistic and managerial processes.

Keywords: *one-actor theatre, theatre management, management models, independent theatre, cultural policy, project management, USA and Kazakhstan.*

REFERENCES

1. Brook, P. The Empty Space. Translated from English. Moscow: Progress, 1976. 240 p.
2. Schechner, R. Performance: An Introduction. Translated from English. Moscow: Ad Marginem Press, 2018. 312 p.
3. Drucker, P. Effective Management: Economic Tasks and Optimal Solutions. Translated from English. Moscow: Williams, 2008. 288 p.
4. Kagan, M. S. Morphology of Art. Leningrad: Iskusstvo, 1972. 440 p.
5. Carlson, M. Performance: A Critical Introduction. 2nd ed. New York: Routledge, 2004. 286 p.
6. Towse, R. A Textbook of Cultural Economics. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 588 p.
7. Gray, S. Monster in a Box: The Stories of Spalding Gray. New York: Vintage Books, 1992. 304 p.
8. Cultural Policy of the Republic of Kazakhstan: Concept and Practice: Collected Scientific Papers. Almaty: Kazakh National University of Arts, 2019. 198 p.
9. Nurgalieva, G. K. Contemporary Theatre Processes in Kazakhstan: Development Problems and Prospects. Bulletin of KazNUI, 2020, No. 2, pp. 45–52.
10. «Benefis» Theatre: Official website. Available at: <http://benefis-theatre.kz>.
11. Mangset, P. Cultural Policy and Entrepreneurship in the Creative Industries. International Journal of Cultural Policy, 2018, Vol. 24, No. 4, pp. 471–485.
12. Bennett, S. Theatre Audiences: A Theory of Production and Reception. London: Routledge, 1997. 248 p.